

Latvijas Republikas tiesībsargs

Baznīcas iela 25, Rīga, LV-1010, tālr.: 67686768, e-pasts: tiesibsargs@tiesibsargs.lv, www.tiesibsargs.lv

Rīgā

06.11.2024. Nr. 1-5/312

Labklājības ministrija

lm@lm.gov.lv

Par uzkrātā fondētā pensijas kapitāla izmantošanu, ja personai nav tiesību uz pensiju

Tiesībsargs ir saņēmis personas iesniegumu saistībā ar pensiju otrajā līmenī, turpmāk tekstā – valsts fondētā pensija, uzkrātā pensijas kapitāla izmantošanu, ja nav tiesību uz pensiju.

1. Spēkā esošais regulējums

Fondēto pensiju shēmas dalībnieks savu uzkrāto kapitālu var izmantot, pievienojot to nefondētajam pensijas kapitālam, lai aprēķinātu vecuma pensiju saskaņā ar likumu "Par valsts pensijām" vai par uzkrāto fondētās pensijas kapitālu iegādājoties dzīvības apdrošināšanas (mūža pensijas) polisi. Valsts fondēto pensiju likuma 7. panta (1²) daļā ir noteikts, ka fondēto pensiju shēmas dalībnieks uzkrāto fondētās pensijas kapitālu izmanto tad, kad viņam tiek piešķirta vecuma pensija saskaņā ar likumu "Par valsts pensijām". Līdz 2020. gada 1. janvārim bija spēkā regulējums ¹, ja fondētās pensijas kapitāls ir bijis pietiekoši liels, tad šo kapitālu personai bija iespēja izmantot, iegādājoties mūža pensijas polisi. Taču no 2020. gada 1. janvāra gadījumā, ja personai nav tiesību uz vecuma pensiju saskaņā ar likumu „Par valsts pensijām”, persona nevar izmantot arī fondētās pensijas kapitālu. Salīdzinoši nesen tika paredzēta iespēja fondētās pensijas kapitālu mantot.

Saskaņā ar Valsts fondēto pensiju likuma 8. panta pirmo daļu, ja fondēto pensiju shēmas dalībnieks nomiris pirms vecuma pensijas piešķiršanas (tai skaitā priekšlaicīgi) dienas, fondētās pensijas kapitāls tiek izmantots atbilstoši šā likuma 3.¹ panta pirmajā daļā izdarītajai izvēlei. Šā likuma 3.¹ panta pirmajā daļā ir paredzēts, ka fondēto pensiju shēmas dalībniekam ir **tiesības izvēlēties,**

¹ Valsts fondēto pensiju likuma 7. pants redakcijā līdz 2020. gada 1. janvārim.

kā tiks izmantots viņa fondētās pensijas kapitāls, ja šis dalībnieks nomirst pirms vecuma pensijas pieprasīšanas (tai skaitā priekšlaicīgi) dienas: 1) to ieskaita valsts pensiju speciālajā budžetā; 2) to **pievieno** fondēto pensiju shēmas dalībnieka **norādītās personas fondētās pensijas kapitālam**; 3) to **manto** Civillikumā noteiktajā kārtībā.

Ja persona ir sasniegusi pensijas vecumu, pieprasījusi pensiju, bet tiesību uz pensiju nav, tad arī mantot uzkrāto fondētās pensijas kapitālu vairs nevar.

2. Iesniedzējas faktiskās situācijas piemērs

Iesniedzēja ir Latvijas pilsoņe, kurai ir uzkrāts apdrošināšanas stāžs Latvijā, Īrijā un Ukrainā, šobrīd dzīvo Īrijā. Latvijas Republikas un Ukrainas līguma par sadarbību sociālās drošības jomā attiecas tikai uz personām, kuras dzīvo Latvijā. Līdz ar to iesniedzējai Latvijas apdrošināšanas stāžu neveido Ukrainas teritorijā uzkrātie darba periodi līdz 1991. gada 1. janvārim. Arī Latvijas un Īrijas stāža summēšanas rezultātā iesniedzējai tiesības Latvijas vecuma pensiju neradās, jo kopējais uzkrātais apdrošināšanas stāžs šajās valstīs ir mazāks par nepieciešamajiem 15 gadiem. Tādējādi skaitliski iesniedzējai ir pensijai nepieciešamais stāžs ir, bet to nevar ieskaitīt.

Šādos apstākļos uzkrātais fondētās pensijas kapitāls līdz ar pensijas vecuma sasniegšanas brīdi un pensijas pieprasīšanu (tai rezultējoties ar konstatējumu, ka nav tiesību uz pensiju) personai nav pieejams, vairs nav mantojams un tiek ieskaitīts valsts budžetā.

3. Tiesībsarga secinājumi

Satversmes 109. pants garantē, ka ikvienam ir tiesības uz sociālo nodrošinājumu vecuma, darbnespējas, bezdarba un citos likumā noteiktajos gadījumos. Tādējādi loģisks un pamatots ir valsts ieviestās pensiju sistēmas mērķis nodrošināt personu ienākumus vecumdienās.

Savukārt Satversmes 105. pants nosaka, ka ikvienam ir tiesības uz īpašumu. Īpašumu nedrīkst izmantot pretēji sabiedrības interesēm. Īpašuma tiesības var ierobežot vienīgi saskaņā ar likumu.

Jāņem vērā, ka īpašuma tiesības attiecībā uz uzkrāto pensijas kapitālu var tikt ierobežotas, tostarp paredzot nosacījumus piekļuvei uzkrātajam pensijas kapitālam, jo pensijas kapitāla uzkrāšanas mērķis ir nodrošinājums vecumdienās, kas attiecībā uz pensiju kapitālu un sabiedrības interesēs ir prevalējošs un tādējādi pamato īpašuma tiesību ierobežojumus.

Satversmes tiesa, veidojot savu judikatūru, ir atzinusi, ka samērīguma princips ir viens no tiesiskas valsts principiem, kas izriet no Satversmes 1. panta. Samērīguma princips noteic, ka tad, ja

publiskā vara ierobežo personas tiesības un likumiskās intereses, ir jāievēro saprātīgs līdzsvars starp personas un valsts vai sabiedrības interesēm². Tādējādi samērīguma princips prasa, lai personai labvēlīgi tiktu noregulēti arī gadījumi, kad ir uzkrāts fondētās pensijas kapitāls, bet tiesību uz pensiju nav, pretējā gadījumā būtu uzskatāms, ka dalība fondēto pensiju līmenī ir bijusi bezjēdzīga un pat radījusi zaudējumus. Ņemot vērā, ka attiecīgos gadījumos mantiniekam ir pat lielākas tiesības uz uzkrāto pensijas kapitālu nekā pašam pensijas plāna dalībniekam, jo mantinieks attiecīgo kapitālu dalībnieka nāves gadījumā līdz pensijas vecuma sasniegšanai un pensijas pieprasīšanai varēs izņemt, savukārt pats pensiju plāna dalībnieks dzīves laikā, konstatējot tiesību uz pensiju neesamību, šim kapitālam nevar piekļūt. Šādos apstākļos uzkrātais fondētās pensijas kapitāls līdz ar pensijas vecuma sasniegšanas brīdi un pensijas pieprasīšanu vairs nav mantojams un tiek ieskaitīts valsts budžetā.

Neparedzot iespēju uzkrāto fondētās pensijas kapitālu izņemt, ja tiesības uz pensiju nav radušās, rodas pamatotas šaubas par Satversmes 105. pantā noteikto tiesību uz īpašumu ierobežojuma samērīgumu.

Pamatojoties uz iepriekšminēto, tiesībsargs aicina Labklājības ministriju izvērtēt pašreizējo tiesisko regulējumu un apsvērt nepieciešamību noteikt tādu tiesisko regulējumu, kas nodrošinātu taisnīgas fondēto pensiju shēmu dalībnieku iespējas rīkoties ar savu īpašumu – uzkrāto pensijas kapitālu –, izmantojot iespēju izņemt savu uzkrāto fondētās pensijas kapitālu, ja, iestājoties pensionēšanās vecumam, nav radušās tiesības uz vecuma pensiju, un kā par sociālās aizsardzības politiku atbildīgajai ministrijai rosināt attiecīgus grozījumus tiesību aktos.

Tiesībsargs lūdz informēt par ministrijas viedokli šajā jautājumā **līdz 2025. gada 1. februārim**.

Ar cieņu

tiesībsarga pilnvarojumā

Sociālo, ekonomisko un kultūras tiesību nodaļas vadītāja

Ineta Rezevska

² Satversmes tiesas 2002. gada 19. marta sprieduma lietā Nr. 2001-12-01 „Par likuma “Par valsts pensijām” pārejas noteikumu 26. punkta atbilstību Satversmes 91. un 109. pantam” secinājumu daļas 3. punkts.